

Лондар С. Л.

доктор економічних наук, професор, директор ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, londar.sergiy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-288X>

Мельник С. В.

кандидат економічних наук, доцент, заслужений економіст України, завідувач сектору професійної освіти ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, s.melnik@iea.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5724-2428>

Терещенко Г. М.

кандидат економічних наук, заступник директора з науково-організаційної роботи ДНУ «Інститут освітньої аналітики», Київ, Україна, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

ВИКЛИКИ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: НЕОБХІДНІСТЬ ПЕРЕБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена широкому спектру проблем, які постали перед системою освіти внаслідок військової агресії РФ проти України. Зусиллями Міністерства освіти і науки України спільно із закладами освіти, науковими установами, міжнародними й громадськими організаціями забезпечено стійкість системи освіти, доступність та безперервність освітнього процесу майже на всій території України. Попри значні масштаби руйнувань і пошкоджень, освітнім управлінням за безпрецедентної підтримки міжнародної спільноти та громадян України вдалося, використовуючи різні форми навчання, забезпечити продовження освітнього процесу, розробити особливі механізми завершення навчального року й проведення вступної кампанії у 2022 р. За таких умов до аналітичного та інформаційного забезпечення освітньої галузі висувуються особливі вимоги, оскільки для дієвого управління освітою необхідне отримання за короткий час достовірної інформації й аналітичних продуктів про освітні процеси. Надано пропозиції щодо організації інформаційного освітнього забезпечення в період воєнного стану. Виконано аналіз воєнних ризиків, сформульовано низку пропозицій стосовно підвищення ефективності функціонування системи освіти під час дії воєнного стану та щодо повоєнного розвитку. Пропозиції стосуються спрощення умов завершення навчання та/або вступу до закладів освіти різних типів для молоді, яка постраждала від військових дій (перебувала під тимчасовою окупацією); змін у зв'язку із формуванням напрямів і обсягів підготовки кадрів у воєнний та повоєнний періоди; окреслення шляхів подальшого розвитку інформатизації й інформаційних систем у контексті реалізації державної політики у сфері освіти під час війни та після її закінчення.

Ключові слова: система освіти України, воєнний стан, організація освітнього процесу під час війни, аналітичне та інформаційне забезпечення освітньої галузі.

JEL classification: I28.

DOI: 10.32987/2617-8532-2022-2-5-22.

Військова агресія РФ проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., зламала звичний плин життя в різних сферах суспільного буття, створила багато проблем для галузі освіти, зокрема стала серйозним викликом для аналітичного й інформаційного забезпечення освітньої галузі. Через активні бойові дії та окупацію частини території України порушився освітній процес, а також налагоджені механізми збору освітньої статистичної інформації. Це ускладнило управління й організацію навчання, завершення навчального року, проведення вступної кампанії у 2022 р. На сьогодні збір освітньої інформації відбувається спорадично, фрагментарно, з використанням різних джерел і способів (збір адміністративних даних, опитування, запити до органів влади, що опікуються біженцями та переселенцями, тощо). Отримана таким чином із різних джерел інформація надалі систематизується Міністерством освіти і науки України (МОН) та регулярно оприлюднюється на його офіційному сайті. Вона дає уявлення про процеси, які розгортаються в гуманітарній сфері й, зокрема, в освітній галузі.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, станом на 13 травня 2022 р. з України виїхало понад 6,11 млн осіб; за даними Генеральної прокуратури України, із початку війни станом на 14 травня 2022 р. загинуло 227 дітей і 420 поранено. (Ці дані не включають інформацію з районів, де ведуться активні бойові дії.) Станом на 13 травня поточного року від бомбардувань та обстрілів постраждало 1748 закладів освіти, а 144 заклади було повністю знищено [1; 2].

Важкодоступними залишаються системна інформація про внутрішніх переселенців – учасників освітнього процесу, дані про охоплення й доступ різних груп дітей до навчання, чисельність контингенту науково-педагогічного персоналу закладів освіти, стан їх матеріально-технічної бази в умовах військових дій, забезпеченість підручниками тощо та інша інформація, що потрібна для ухвалення управлінських рішень у процесі організації освітнього процесу й розподілу фінансових і матеріально-технічних ресурсів. Такий стан інформаційного та аналітичного забезпечення в період дії воєнного стану вимагає переосмислення в контексті каналів збору освітньої адміністративної інформації, статистики, зв'язку між центральним органом влади й обласними управліннями освіти, використання в цих умовах існуючих освітніх національних інформаційних систем та ін.

З огляду на зазначене, актуальність проведення дослідження, присвяченого аналізу освітніх проблем, у т. ч. аналітичного й інформаційного забезпечення освітньої галузі під час воєнного стану; пошуку науково обґрунтованих у цих умовах шляхів формування державної політики у сфері освіти на основі достовірних даних під час війни та в повоєнний період, не викликає сумнівів.

Аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних науковців показав, що проблеми створення аналітики освітньої галузі в умовах суспільної нестабільності, зокрема воєнного стану, висвітлено лише в небагатьох працях. Це тільки посилює актуальність виконання таких досліджень. Наприклад, у статті «Інноваційне

навчання та навчання в неспокійні часи: динаміка діяльності директорів з дослідження та експлуатації» [3] зазначено, що в турбулентних обставинах, спричинених пандемією COVID-19, школам європейських країн, зокрема ФРН, довелося швидко адаптуватися до умов, які постійно змінювались. Автори згаданої статті досліджували вплив дій керівників закладів освіти (директорів) на функціонування шкіл у нових обставинах, у т. ч. співвідношення між двома складовими організації освітнього процесу в нових умовах (амбідекстрія): використання усталених поточних знань і методів навчання та пошук і впровадження нових знань та методів (серед них – дистанційне навчання, ширше застосування ІТ-технологій тощо).

Результати дослідження засвідчили, що під час пандемії інноваційна діяльність керівників, спрямована на пошук нових підходів до організації навчання, помітно пошавилася, тоді як експлуатаційна (використання усталених підходів спокійного часу) – істотно скоротилася. Чимало інноваційного ефекту було досягнуто в школах, керівники яких могли швидко переключатися від одного із вказаних двох способів організації навчального процесу на інший.

Загалом системних досліджень з організації роботи освітньої галузі в турбулентних умовах украї недостатньо. Між тим ця тематика вельми актуальна, адже кризові явища можуть повторюватися (внаслідок війн, епідемій, глобального потепління, природних катаклізмів тощо). Тому дуже важливо забезпечити організацію роботи освітньої галузі на основі доказових адміністративних і

статистичних даних задля прийняття ефективних рішень, оптимізації розподілу вкрай обмежених за таких обставин матеріальних, фінансових і людських ресурсів.

У статті «Вимірювання людського капіталу за допомогою глобальних навчальних даних» [4] показано, що без надійного інформаційного забезпечення неможливо оцінити обсяг людського капіталу певної країни й темпи економічного розвитку, які залежать від кількості та якості такого капіталу.

МОН із перших днів російсько-української війни докладає великих зусиль для збереження людських ресурсів у сфері освіти, підтримання матеріально-технічної бази закладів освіти, організації безперервності навчального процесу із застосуванням широкого спектра новітніх освітніх технологій в умовах воєнного стану.

Комітетом з питань освіти, науки та інновацій Верховної Ради України підкреслено, що в цей складний період саме МОН спрямувало зусилля освітян на створення безпечних умов для здобуття освіти, забезпечення доступності й безперервності навчання в регіонах України з різною безпековою ситуацією (дистанційне навчання, організація завершення навчального року та вступної кампанії, використання потенціалу переміщених педагогічних працівників, координація гуманітарної допомоги задля доступності й безперервності навчання тощо). Через військові дії чимало здобувачів освіти й педагогічних працівників зазнали травматичного стресу, наслідком чого став посттравматичний синдром, отже, постала потреба в їх психологічній підтримці та поверненні в освітній

процес (шляхом упровадження програм надання психологічної реабілітації, адаптації та підтримки дітям в умовах війни й у повоєнний період; залучення та підготовки психологів; надання інформаційної підтримки тощо) [5].

Аналіз процесів, які відбувалися впродовж трьох місяців війни, свідчить, що МОН зроблено безпрецедентні кроки для забезпечення неперервності освітнього процесу в усіх сегментах системи освіти України, наповнення його додатковим змістом.

Зокрема, у сегменті дошкільної освіти ще до початку бойових дій (під час карантину, пов'язаного з COVID-19) почали широко впроваджуватися нові технології для дошкільнят та їхніх батьків. Альтернативою очному навчанню (з безпосереднім відвідуванням закладів дошкільної освіти) стали технології дистанційного навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. На сайті МОН широко представлено нові навчальні матеріали, організовуються комунікаційні заходи задля підтримки дошкільної освіти в Україні, створено рубрики «Сучасне дошкілля під крилами захисту», де розміщено різноманітні матеріали, покликані сприяти розвитку спілкування з дітьми дошкільного віку. Вони містять відео для розвитку сенсорних здібностей, про зміст природних явищ і цікаві досліді, а також авторські казки, пластилінові мультфільми, поробки з паперу та природних матеріалів, музичні й фізкультурні заняття, поради психологів [6].

Вагомі результати отримано також від співпраці з міжнародними та громадськими організаціями. Зокре-

ма, ЮНІСЕФ разом із МОН запущено дитячий онлайн-садок НУМО з відеозаняттями для дітей віком від 3 до 6 років. Надано доступ до перегляду на YouTube-каналах МОН і ЮНІСЕФ та на платформі MEGOGO [7]. ЮНІСЕФ запустив мобільний додаток *Webbo*, що допомагає батькам дбати про дітей під час війни. Його створено для підтримки батьків і осіб, які доглядають за дітьми віком від 0 до 6 років. Додаток містить необхідні матеріали та інструменти, що допоможуть дорослим слідкувати за здоров'ям і розвитком дітей [8]. Із метою психологічної підтримки МОН створено Telegram-канал, де розміщено прості рекомендації, ігри й розвиваючі вправи, які можна виконувати у сховищі, вдома чи під час евакуації [9].

Завдяки зусиллям освітян витримала початковий воєнний шок шкільна та позашкільна освіта. За оперативною інформацією обласних органів управління освітою, станом на середину травня 2022 р. у дистанційному форматі працювали 12 478 загальноосвітніх закладів, 81 заклад використовував змішаний підхід до навчання, 53 заклади мали офлайн-класи. Канікули запроваджено у 293 школах, а в 255 школах на територіях, де ведуться бойові дії та ситуація залишається напруженою, навчальний процес призупинено. На тимчасово окупованих територіях опинилися 815 загальноосвітніх закладів. У Херсонській області завершили навчальний процес 279 шкіл. На цю дату загалом навчалися 3 670 343 учні, 92 497 внутрішньо переміщених школярів долучилися до навчання в школах за місцем їх тимчасового проживання (найбільше таких школярів у Львівській області – близько

25 тис.). Із відновленням навчального процесу в школах ширше використовується дистанційне навчання, у т. ч. для дітей, які виїхали за кордон разом із батьками [10]. Для дітей шкільного віку розширився спектр інноваційних навчальних інтернет-технологій, мобільних додатків, різноманітних освітніх платформ із навчальним контентом тощо. Працює платформа «Всеукраїнська школа онлайн», розроблено загальний по країні розклад для всіх класів, котрий розміщено на сайті МОН. У свою чергу, зарубіжні країни, що прийняли тимчасово переміщених школярів, забезпечують їм можливість продовжувати здобувати загальну середню освіту; крім того, дітям та їхнім батькам надається психологічна підтримка.

Чималі зусилля докладаються МОН також для забезпечення навчального процесу в сегменті професійної, фахової передвищої й вищої освіти. Навчання відбувається за змішаною формою, але переважно дистанційно, з використанням різних технологій навчання.

МОН посилило інтенсивність співпраці з міжнародною спільнотою, яка надає різноманітну підтримку українській освіті. До допомоги в різних форматах долучилися провідні зарубіжні заклади освіти, урядові й міжнародні організації. Така підтримка є дуже цінною під час війни та спроби геноциду української нації з боку рф. Після вторгнення держави-агресора в Україну 24 лютого 2022 р. європейська вища освіта та наукове співтовариство висловили свою повну солідарність вітчизняним університетам, їх студентам і співробітникам, висунули ініціативи щодо конкретної освітньої допомоги

тим, хто її потребує, виразили солідарність і надали допомогу в інших формах [11].

Яскравим є приклад ФРН, де для українських біженців значно спрощено вступ до університетів. Наявність шкільного атестата – одна з обов'язкових умов навчання в німецькому ЗВО. Проте для тих, кому довелося тікати від війни в Україні, у Німеччині зроблено виняток. Нововведення стосується тих, хто навчався останній рік у школі в Україні та через російське військове вторгнення не зміг скласти випускні іспити й отримати атестат, а також тих, хто розпочав навчання у вітчизняному ЗВО, але з тієї ж причини не закінчив перший курс.

Стандартні умови вступу до університетів у ФРН передбачають подання документів здобувачів, чия освіта формально відповідає німецькому атестату зрілості (Abitur). Німецькі школярі навчаються 12–13 років, тобто довше, ніж українські. Тому нашим підліткам ці додаткові роки необхідно компенсувати. Для цього українці з атестатом про повну загальну середню освіту повинні додатково навчатись один рік у коледжі довузівської підготовки у ФРН – лише після цього вони отримують право на здобуття вищої освіти в німецькому ЗВО. Зазвичай важливою умовою при вступі є наявність довідки з вітчизняного університету та шкільного атестата.

Однак тепер, за рішенням Конференції міністрів освіти та культури федеральних земель Німеччини, для тих, хто виїхав від війни в Україні, зроблено виняток. Без відповідного документа студенти першого курсу можуть подавати заявку на навчальне

місце безпосередньо до одного з університетів ФРН. Вступні іспити зазвичай відсутні, але обов'язковим є знання німецької мови, якщо спеціальність не англійська. Одинадцятикласникам дозволено вступати до коледжу довузівської підготовки без атестата. Коледж довузівської підготовки (Studienkolleg) – це підготовчі курси для абітурієнтів із країн, що не входять до ЄС. Тут можна перебудуватися під німецьку систему освіти, покращити знання з німецької мови й профільних предметів до рівня, необхідного для початку навчання. Коледжі довузівської підготовки є майже в усіх федеральних землях, проте не в кожному місті. Подавати заявку зазвичай потрібно через ЗВО, у якому абітурієнт хотів би навчатися. Оскільки до одного коледжу прикріплено одразу кілька ЗВО, існує можливість вибору. Більшість коледжів є державними. Навчання переважно безкоштовне: студенти сплачують лише семестровий внесок – від 170 до 300 євро на півріччя. Викладання проводиться німецькою мовою, тому потрібно знати її хоча б на рівні B1. Для зарахування до коледжу необхідно скласти вступний тест з німецької мови або профільного предмета [12].

Аналогічні спрощені правила для українських учнів-біженців запроваджено й в інших країнах-членах ЄС, зокрема в Польщі, Чехії, Литві, Словаччині. У багатьох європейських країнах істотно спрощено умови вступу та передбачено фінансову допомогу для наших студентів і абітурієнтів. З одного боку, це є позитивним прикладом безумовної підтримки, а з другого – вітчизняна вища освіта може «недорахуватися» в цьому році

студентів, які вирішать залишитися навчатися в європейських професійних школах, коледжах і університетах. Зазначене має стати сигналом для українських освітніх управлінців щодо вжиття заходів для збереження (повернення) учнів/студентів на Батьківщину.

На сьогодні, на жаль, відсутня достовірна статистична інформація про чисельність учнів/студентів, які вимушено опинилися за кордоном: хто з них планує повернутися, а хто хоче залишитися. Це значно ускладнює планування процесу вступу до вітчизняних ЗВО.

Викладене обумовлює актуальність зміни підходів до організації інформаційного освітнього забезпечення в період війни. Схему такого забезпечення наведено на рисунку. Як бачимо, респондентами є заклади освіти, їх засновники, органи освітнього управління на місцях, учасники освітнього процесу (батьки, здобувачі освіти, педагоги). У воєнний час необхідно використовувати широкий спектр форм збору інформації. Зокрема, каскадний збір засобами інформаційних освітніх систем (EMIS) є основним у мирний час та може застосовуватися для охоплення генеральної сукупності респондентів. Робота із фокус-групами, які є близькими до репрезентативної вибірки респондентів, може вестися різноманітними способами. Дуже часто в турбулентних обставинах можна використати тільки опитування, причому питання повинні ретельно підбиратися, їхня кількість має бути незначною, тому що респонденти, від яких намагаються отримати інформацію, зазвичай в екстремальних умовах мають інші пріоритети. Тому великого значен-

Рисунок. Основні характеристики освітнього інформаційного забезпечення в турбулентних суспільних умовах

Побудовано авторами.

ня набувають можливості непрямого отримання потрібної інформації за допомогою ІТ-засобів (наприклад, підрахунок чисельності респондентів за їхніми ІР-адресами, якщо такі є), технологій data mining тощо.

Інформація, що збирається в той чи інший спосіб, характеризується часовими параметрами її збору (щоденна, щотижнева, помісячна, річна), статусом (статистична, адміністративна) та, що дуже важливо, способом верифікації. Лише на основі верифікованої (достовірної) інформації можна приймати дієві управлінські рішення. Надійну верифікацію в турбулентних суспільних умовах провести досить важко – необхідно використовувати комплекс доступних заходів. Це можуть бути засоби

системи електронного документообігу (СЕД) із захищеним каналом передавання інформації, ключі електронного підпису респондента (КЕП), двофакторний контроль, зустрічна верифікація тощо.

Зібрана й верифікована одним із цих способів інформація надалі обробляється. Якщо виявляються певні суперечності, то їх усувають шляхом прямої взаємодії з тими небагатьма респондентами, у котрих вони виникли. І після цього з вивіреної інформації формується база даних, що готова для використання освітніми управліннями в центральних і місцевих органах влади, закладами освіти, учасниками освітнього процесу.

Дуже актуальними завданнями є оцінювання чисельності внутрішньо

й зовнішньо переміщених здобувачів освіти, їхніх освітніх потреб. За наявності такої інформації управлінці краще розуміють, які рішення треба приймати.

Для забезпечення ефективного функціонування системи освіти України в умовах війни необхідно створити інформаційну модель поліпшення управління освітою, забезпечення стійкості функціонування сфери освіти в умовах суспільної нестабільності. Надалі така модель може бути уніфікована для можливості її використання в інших країнах, що можуть опинитись у турбулентних умовах з різних причин (через війни, епідемії, фінансово-економічні кризи, стихійні лиха техногенного та природного характеру тощо).

Наразі потрібно створити інформаційні інструменти з метою швидкого відстеження й порівняння освітніх потреб груп школярів і вчителів, у першу чергу переміщених осіб. Серед цих груп моніторингу мають підлягати: внутрішньо переміщені особи (група 1); особи, що виїхали за кордон (група 2); особи, які перебували під тимчасовою окупацією (група 3); особи, котрі постійно були на підконтрольній території та не переміщалися (група 4); особи шкільного віку, що опинилися поза школою через складні життєві обставини й тимчасово позбавлені можливості здобувати освіту (група 5). Порівняння цих груп дасть змогу сформуванню необхідну управлінську освітню інформацію для швидкого реагування та ухвалення відповідних рішень.

Перші кроки вже зроблено. За ініціативи МОН, міжнародної підтримки ЮНІСЕФ-Україна, міжнародної неурядової організації «Save the

Children» та інших партнерів співробітниками ДНУ «Інститут освітньої аналітики» розроблено опитувальник для громад, метою якого є передусім швидке виявлення освітніх потреб внутрішньо переміщених осіб (здобувачів освіти, педагогічних працівників закладів освіти всіх рівнів, у першу чергу тих, чії заклади освіти пошкоджено/зруйновано внаслідок агресії рф). Передбачено передання цієї інформації міжнародним донорам, котрі, зокрема, декларують готовність надати ІТ-техніку (комп'ютери, ноутбуки, інтернет-обладнання, тощо), іншу технічну підтримку відповідно до виявлених потреб, якої має бути достатньо для надійного забезпечення дистанційного процесу навчання. Інформаційна база дослідження зазначених потреб формується шляхом електронного дистанційного опитування місцевих органів управління освітою з використанням інструментарію Kobo Toolbox [13].

Системним підходом є створення вузькопрофільної інформаційної системи для обліку біженців або спеціального блоку розвинутої інформаційної освітньої системи (у разі залучення ПАК «АІКОМ») для відстеження переміщення українських здобувачів освіти й педагогів у різні країни світу, виявлення їхніх потреб і проблем, із котрими вони стикаються. У рамках створення такої системи можуть бути використані різноманітні, у т. ч. інноваційні, способи збору, обробки, поширення інформації, а також взаємодії цієї системи з наявними освітніми інформаційними системами.

Наразі існують невеликі прототипи вузькопрофільних інформаційних систем для взаємодії з біженцями в

разі надзвичайних ситуацій, наприклад Refugee Panel Data [14; 15].

Для отримання ґрунтовнішої інформації необхідні також порівняльні освітні дослідження, що повинні дати відповіді на низку питань із метою покращення організації освіти в повоєнний період, приміром таких: як через певний час змінився освітній рівень зазначених груп осіб; наскільки вдалося залучити до навчання осіб, тимчасово позбавлених можливості здобувати освіту через надзвичайну суспільну ситуацію? Для опрацювання цих питань можуть бути застосовані методи опитування з використанням можливостей зазначеної вузькопрофільної інформаційної системи, а також інформаційна база, котра формується в процесі міжнародних оцінювань, наприклад PISA. У цьому контексті для України вже на етапі планування заходів PISA на 2022 р. необхідно погодити на національному рівні та з міжнародними організаторами, що проводять опитування PISA, можливість включення українських школярів вказаних груп у загальну вибірку. Це важливо, адже в такому разі через три роки можна буде виконати порівняльні оцінювання.

Реалізація окреслених підходів може бути корисною не тільки для вітчизняних управлінців, а й для урядів інших країн, що можуть опинитися в екстремальних суспільних умовах через різні несприятливі для соціального розвитку факторів; для міжнародних організацій, які можуть скоригувати свої дії з гуманітарної допомоги таким країнам; для України загалом, котра повинна мінімізувати втрати людського капіталу внаслідок російської агресії та забез-

печити участь своїх освічених громадян у післявоєнній відбудові.

Як уже зазначалося, за оцінками ООН, чисельність біженців, що виїхали з України до інших країн, становить понад 6 млн осіб. Переважно це жінки, діти, особи похилого віку. Серед них багато школярів і студентів. Дуже важливо створити передумови для їх повернення на Батьківщину.

Одним із заходів щодо повернення студентської молоді до України є розроблення спрощеного механізму вступу та забезпечення фінансової підтримки вітчизняних абітурієнтів, особливо тих, хто безпосередньо постраждав від збройної військової агресії РФ. У межах вступної кампанії 2022 р. для вступу на бакалаврат передбачено проведення національного мультипредметного тестування (НМТ). Загальна кількість завдань мультипредметного тесту – 60, на їх виконання буде відведено 120 хв. Випробування включає три блоки завдань: з української мови, математики, історії України. Вони оцінюватимуться відповідно до схеми нарахування балів, застосовуваної в ЗНО. За виконання кожної складової тесту учасник після завершення тестування отримує окремий результат. Згодом результат кожного блоку буде також переведено в шкалу 100–200 балів. Для одержання результату за цією шкалою достатньо набрати хоча б один тестовий бал [16].

Важко передбачити, як пройде тестування та вступ до вітчизняних ЗВО в разі продовження військових дій, бомбардувань усієї території України, наявності тимчасово окупованих територій, що фактично відрізані від неї (потенційні вступники фактично не мають можливості виї-

хати з цих територій). Для прийняття дієвих рішень із цих питань потрібно мати в розпорядженні достовірну інформацію про майбутніх абітурієнтів і місце їх перебування.

На жаль, не достатньо й міжнародного досвіду дій у подібних ситуаціях (є лише часткова інформація із країн колишньої Югославії). Аналіз дає підстави вважати за доцільне запровадити такі спрощення умов для завершення навчання та/або вступу до закладів освіти української молоді, яка постраждала від військових дій (перебувала під тимчасовою окупацією):

1) зараховувати випускників закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти, бакалаврату, магістратури до закладів освіти вищого рівня без проходження вступних процедур. Надалі відповідні заклади освіти протягом 1–2 семестрів оцінюватимуть результати навчання цього контингенту учнів/студентів/аспірантів і на цій основі ухвалюватимуть рішення щодо продовження навчання чи відрахування. Паралельно має бути розроблено відповідний фінансовий механізм підтримки (бюджетне фінансування, залучення донорів тощо). Доцільно, щоб перелік закладів освіти, на випускників яких поширюється вказана норма у воєнний період (ідеться про регіони, які найбільше постраждали від військових дій), затверджував КМУ;

2) розробити механізм психологічної підтримки осіб, що постраждали від військових дій. Відповідні фахівці-психологи можуть залучатися, зокрема, за підтримки міжнародних фондів (організацій);

3) затвердити (КМУ) перелік спеціальностей, кваліфікацій і професій,

підготовка за якими у воєнний і повоєнний періоди здійснюватиметься за кошти державного бюджету та орієнтуватиметься на зарахування без випробувальних/вступних процедур учнів/студентів/аспірантів із найбільш потерпілих регіонів.

Запропоновані заходи не повинні поширюватися на молодь із інших регіонів країни, котрі не постраждали від військових дій, мали змогу продовжувати навчання з подальшим вступом за регульованими спеціальностями.

Наступним, дуже важливим питанням є зміни в системі освіти в частині формування напрямів і обсягів підготовки кадрів із проєкцією на повоєнний час. Серед ключових ризиків, які впливають і впливатимуть у найближчому майбутньому на потребу в кадрах, їх підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації у воєнний і повоєнний періоди, можна виокремити такі:

– переміщення, пошкодження, руйнація, перебування на окупованих територіях багатьох ЗВО, закладів фахової передвищої (ЗФПВО) та професійної (професійно-технічної) (ЗП(ПТ)О) освіти. Наразі найбільше постраждала від агресії інфраструктура освіти Луганської, Донецької, Харківської, Сумської, Чернігівської, Київської, Миколаївської, Херсонської й Запорізької областей;

– евакуація, хаотичний виїзд працівників і студентів/учнів цих закладів освіти зі згаданих та інших регіонів у західну частину України й за кордон;

– зростаюча імовірність істотного скорочення контингенту для формування державного замовлення на наступні навчальні роки. Однією з причин цього є те, що в повоєнний

період велика частка студентської/учнівської молоді, старшокласників, викладачів та інших працівників цих закладів освіти може не повернутися в Україну й залишитися за її межами для пошуку кращого життя;

- згортання роботи навчально-виробничих комбінатів (центрів, комплексів тощо) провідних і великих підприємств, які через різні обставини призупинили/зупинили свою діяльність;

- кардинальні зміни кадрової потреби, що динамічно виникають у воєнний (виникатимуть у повоєнний) час та потребують оперативних урядових рішень і дій;

- попередні помилки (управлінські, законодавчо-нормативні, методологічні, інституційні та ін.) у сфері реформування ЗВО, ЗФПВО і ЗП(ПТ)О. Зокрема, спостерігається відсутність у координації діяльності сфери освіти дорослих, незрозумілість в очікуваних та кінцевих результатах підготовки кадрів ЗФПВО, підготовка фахівців за теоретичними освітніми кваліфікаціями без чіткої прив'язки до реальних потреб ринку праці й надання студентам, окрім знань, умінь і навичок, викристалізованих цим ринком.

МОН сформулювало своє бачення майбутньої (повоєнної) освітньої системи: вона не буде відновлюватися у довоєнному вигляді, а відразу створюватиметься в новому, потрібному суспільству, національній економіці форматі. Актуальними пропозиціями щодо системних змін освіти у воєнний та повоєнний періоди, на нашу думку, є такі:

- Спрощення за визначенням переліком спеціальностей, професійних кваліфікацій, освітніх програм, процедур, стандартів, інструментарію та

інших механізмів підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації громадян, які вже мають освітні та професійні кваліфікації (доросле населення). Орієнтиром є скорочення термінів навчання у 2–5 разів, чого можна досягати за рахунок визнання попереднього досвіду роботи (результатів неформальної освіти й інформального навчання), підготовки за частковими, найбільш нагальними кваліфікаціями. Потребують тимчасового скасування регуляторні норми щодо ліцензування та акредитації відповідних освітніх програм, а також перевірки з боку контролюючих органів.

- Поширення права формування державного замовлення на підготовку кадрів на заклади освіти всіх форм і видів господарювання, на навчально-виробничі підрозділи підприємств, центри професійного навчання Державної служби зайнятості тощо. Залучення на воєнний період до цієї роботи всіх без винятку військово-цивільних адміністрацій. Формування державного замовлення на підготовку кадрів, передусім для ЗВО і ЗФПВО, виключно за професійними кваліфікаціями, їх групами, а не лише за спеціальностями, що унеможливить подовження практики з підготовки теоретиків, котрі не затребувані ринком праці. Визнання підготовки кадрів європейськими закладами освіти, центрами з підготовки та іншими провайдерами освітніх послуг за професійними кваліфікаціями громадян України та її результатів такими, що відповідають/верифікуються вітчизняній(-ою) законодавчо-нормативній(-ою) базі(-ою).

Пропозиції з підготовки кадрів за сучасними частковими професійними

кваліфікаціями (мікрокваліфікаціями) у короткотермінові воєнний і повоєнний періоди для потреб України є такими:

1. Розроблення інструментарію (навчальних програм, кваліфікаційних вимог, засобів і методів оцінювання тощо) підготовки кадрів за сучасними частковими професійними кваліфікаціями та/або мікрокваліфікаціями через короткотривалий термін навчання за мікрокредитами (МК) і спрощену процедуру визнання результатів навчання має здійснюватися з урахуванням певних принципів, а саме:

- сучасності професійних навичок, їх технологічного й технічного рівнів, адаптованості до міждержавних/міжрегіональних ринків праці, тривалого застосування в європейських країнах тощо;

- адаптованості цих МК до потреб України у воєнний і повоєнний час;

- спрямованості на різні категорії населення, насамперед на доросле населення, яке потребуватиме перенавчання та зміни професійної орієнтації відповідно до ситуації;

- короткотерміновості навчання й отримання часткових професійних кваліфікацій (мікрокваліфікацій), їх мобільності між різними професійними групами та видами економічної діяльності;

- урахування можливості застосування МК для жінок-біженок до країн ЄС із орієнтиром на їх подальше тимчасове працевлаштування й використання МК після повернення на Батьківщину;

- мінімізації бюрократичної тяганини, передусім відмови/спрощення процедур ліцензування провайдерів освітніх послуг, акредитації суб'єктів

присвоєння професійних кваліфікацій, акредитації програм із МК тощо.

2. Спрощення бюрократичної тяганини, скорочення термінів запровадження МК на практиці здійснюється з урахуванням таких підходів:

- професійні навички враховують актуальні потреби, зорієнтовані на навчання за МК і на задоволення попиту Міністерства оборони, Міністерства з надзвичайних ситуацій, Міністерства внутрішніх справ та інших структур (Держприкордонслужби, Держспецзв'язку тощо);

- питання щодо широкого, підтримуваного державою запровадження відповідних МК і процедур їх визнання повинне бути врегульоване окремою постановою уряду (можливо, рішенням Ради національної безпеки та оборони України). Це рішення, крім іншого, має закріпити визнання результатів навчання за МК, тобто надати їм статус окремого типу професійних кваліфікацій на національному рівні;

- серед партнерів у навчанні за МК для жінок-біженок з української сторони можуть бути активні вітчизняні професійні об'єднання/асоціації;

- усі напрацювання за МК слід визнати як підходи й матеріали у сфері кваліфікацій, що відповідають намірам і заходам України стосовно членства в ЄС.

3. До часткових професійних кваліфікацій (мікрокредитів), підготовка яких може відбуватися за МК, можна віднести:

- управління безпілотним літальним апаратом (дроном) за призначенням відповідного спрямування;

- надання першої (долікарської) допомоги у визначеному обсязі;

- поводження з відходами війни (невибуховими речовинами) та їх утилізацію;

– поведінку й дії на територіях, де відбувалися військові дії (стихійні захоронення, кинуті трупи, мінні поля, розтяжки, не розірвані вибухові пристрої – бомби, міни, снаряди тощо);

– сучасні навички з «реабілітації довкілля»;

– заходи й засоби від ураження хімічною, бактеріологічною та ядерною зброєю;

– навички зі створення безпечних умов у помешканнях/громадах для запобігання наслідкам бомбардування, артилерійських обстрілів тощо (бомбосховища, підвали та ін.);

– психологічну реабілітацію, подолання наслідків воєнного й повоєнного синдрому, догляд за постраждалими від війни тощо;

– основи валеології, життєзабезпечення та життєіснування в повоєнний період;

– адаптацію до нових умов життя, підвищення рівня регіональної, освітньої й професійної мобільності, толерантність до оточення та цілеспрямованість у досягненні поставлених завдань;

– навички з розмінування й ліквідації вибухових речовин;

– кінологічну діяльність відповідного спрямування;

– монтаж і обслуговування енергозберігаючих технологій та установок із відновлювальної енергії;

– виробництво профільної продукції із застосуванням 3D-принтерів тощо.

Таким чином, завдяки діям Міністерства освіти і науки України, місцевих органів влади система освіти вистояла в перші дні війни та продовжує працювати, збільшуючи свою стійкість. Органи влади з перших днів російсько-української вій-

ни докладають величезних зусиль для збереження людських ресурсів у сфері освіти, підтримання матеріально-технічної бази закладів освіти, організації безперервності навчального процесу із застосуванням широкого спектра новітніх освітніх технологій в умовах воєнного стану.

Важливою складовою процесу формування дієвої освітньої політики в період воєнного стану є організація інформаційного та аналітичного освітнього забезпечення на нових засадах. Без достовірної інформації важко втілити будь-які ініціативи в частині вдосконалення, забезпечення стійкості системи освіти під час війни. Необхідно визначити тип інформації, що має збиратися, способи її збору, часові параметри (щоденна, щотижнева, помісячна, річна), статус (статистична, адміністративна), спосіб верифікації. Зокрема, дуже актуальним завданням є оцінювання чисельності різних груп внутрішньо й зовнішньо переміщених здобувачів освіти, їхніх освітніх потреб. За наявності такої інформації управлінці краще розуміють, які рішення треба приймати в першу чергу, управління стає ефективнішим. Авторами представлено загальну інформаційну модель поліпшення управління освітою в умовах суспільної нестабільності. Надалі така модель може бути деталізована та уніфікована з метою її використання в інших країнах у разі виникнення там турбулентних умов із різних причин (через війни, епідемії, фінансово-економічні кризи, стихійні лиха техногенного й природного характеру тощо).

Воєнні реалії України зумовили низку відмінностей щодо збору необхідної інформації в розрізі різних за

статусом територій і груп учасників освітнього процесу. Зокрема, на територіях, які не зазнали окупації та на яких не велися активні бойові дії, можуть бути застосовані традиційні методи організації освітнього процесу (відповідь на запит суспільства з наданням переваги очному навчанню) і збору статистичної інформації (використання усталених методів та інструментів відповідно до норм чинного законодавства). Утім, ситуація може раптово змінитися, тож система освіти має бути готовою швидко адаптуватися до нової реальності.

Через наявність окупованих територій і тих, де ведуться активні бойові дії, а також невизначеність щодо тривалості небезпеки постає потреба в розробленні диференційованого підходу як до організації освітнього процесу, так і до збору необхідної освітньої інформації. Дистанційне навчання, що за останні роки досить розвинулося в Україні, може не дати бажаного ефекту через дії ворога. В інтересах збереження життя учасників освітнього процесу навчальний контент має бути розміщено на доступних платформах, а заняття повинні відбуватися не в режимі реального часу, а тоді, коли дитина матиме змогу навчатися (технічну, психологічну тощо). Проблематичним залишається оцінювання навчання в таких умовах. У частині збору статистичної й адміністративної інформації найнадійнішим джерелом є військові адміністрації, які мають для цього більше засобів, ніж місцеві органи управління освітою. Серед методів швидкого отримання інформації найбільш використовуваним виявилось опитування. Проте в умовах війни цей метод поряд із певною

ефективністю має низку недоліків, пов'язаних зі стресовим станом респондентів. Тому доцільно широко застосовувати й опосередковані високотехнологічні методи збору інформації. Управлінські рішення повинні прийматися на основі аналізу інформації, зібраної різними методами.

На деокупованих територіях, що зазнали значних руйнувань, у багатьох учасників освітнього процесу є психологічні проблеми (передусім посттравматичний синдром). Отже, потрібен диференційований підхід до організації освітнього процесу, що передбачає, зокрема, застосування різних форм навчання (очне, дистанційне, екстернат, домашнє, педагогічний патронаж тощо), посилення роботи соціальних педагогів і психологів. У свою чергу, збір статистичної й адміністративної інформації може буде налагоджений відповідно до чинного законодавства традиційними методами та інструментами.

Дуже складним є облік внутрішньо переміщених педагогічних працівників. Маючи статус ВПО, вони ніде не обліковуються за фахом. При цьому такі працівники або перебувають у режимі простою, або викладають дистанційно. Частина з них бажають працювати, але не мають такої можливості (через відсутність відповідної техніки, інтернету тощо). Збір даних про їхні потреби ускладнений, вони можуть бути виявлені знову ж таки шляхом опитування. Військові дії супроводжуються також масовими випадками вибуття дітей з освіти (*out of learning*), більшість яких належать до соціально вразливих груп.

Особливу проблему становлять учасники освітнього процесу, що

виїхали за кордон із різних регіонів України та до різних країн, а також внутрішньо переміщені. З огляду на різні юрисдикції збір достовірної інформації про місцезнаходження учня/студента/педагога, тривалість його перебування за кордоном значно ускладнений. Не відомі й перспективи повернення таких осіб та продовження їх навчання у вітчизняних закладах освіти. Для вирішення питання отримання інформації про осіб, тимчасово переміщених за кор-

дон, доцільно залучати міжнародну спільноту й українські дипломатичні представництва.

Отже, можна зробити загальний висновок про актуальність продовження наукового пошуку шляхів інформаційного та аналітичного забезпечення в умовах суспільної турбулентності й невизначеності, необхідність розроблення відповідних науково обґрунтованих підходів і методів із залученням широкого кола зацікавлених осіб.

Список використаних джерел

1. Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of May 01-07, 2022) / М-во освіти і науки України. URL: <https://drive.google.com/file/d/14MRg7lOUrS7wOKguAdR7AgmsAtQ6qF7X/view>.

2. Освіта під загрозою / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://saveschools.in.ua/>.

3. Pietsch M., Tulowitzki P., Cramer C. Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. *Journal of Educational Change*. 2022. May, 24. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>.

4. Angrist N., Djankov S., Goldberg P. K., Patrinos H. A. Measuring human capital using global learning data. *Nature*. 2021. No. 592. P. 403–408. URL: <https://www.nature.com/articles/s41586-021-03323-7#citeas>.

5. Матеріали до засідання Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2022/05/13/Inform.MON.shchodo.pyt.vynesen.na.zasid.Kom.VRU.z.pytan.osvity.pdf>.

6. Нові матеріали: «Сучасне дошкілля під крилами захисту» / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novi-materiali-suchasne-doshkillya-pid-krilami-zahistu>.

7. ЮНІСЕФ та МОН запустили дитячий онлайн-садок НУМО / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/yunisef-ta-mon-zapustili-dityachij-onlajn-sadok-numo>.

8. ЮНІСЕФ запускає мобільний додаток Bebbi, щоб допомогти батькам піклуватися про дітей під час війни / UNICEF. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/unicef-launches-bebbi-mobile-app-help-parents-care-children-during-war>.

9. «Підтримай дитину»: канал створено з турботою про батьків і дітей / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidtrimaj-ditinu-kanal-stvoreno-z-turbotoyu-pro-batktiv-i-ditej>.

10. Підтримка освіти і науки України під час війни / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni>.

11. European support to Ukrainian higher education community / European University Association. 2022. URL: <https://www.eua.eu/issues/32:european-support-to-ukrainian-higher-education-community.html>.

12. Украинским беженцам упростили поступление в вузы Германии / Deutsche Welle. 2022. URL: <https://www.dw.com/ru/shkolnikam-iz-ukrainy-budet-prosche-postupitv-germanii/a-61523538>.

13. Ukraine Education Cluster Rapid Assessment Tool / Kobo Toolbox. 2022. URL: <https://ee.humanitarianresponse.info/x/i4CXPzCn>.

14. Refugee Panel Data / Yale University. 2022. URL: <https://economics.yale.edu/undergraduate/sro/summer-2019/refugee-panel-data>.

15. Current Project / German Institute for Economic Research (DIW Berlin). URL: https://www.diw.de/en/diw_01.c.538695.en/research_advice/iab_bamf_soep_survey_of_refugees_in_germany.html.

16. Складники національного мультипредметного тесту / Український центр оцінювання якості освіти. 2022. URL: <https://testportal.gov.ua/skladnyky-nmt/>.

Sergiy Londar

Dr. Sc. (Economics), Professor, SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, londar.sergiy@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-288X>

Sergii Melnyk

Ph. D. (Economics), Associate Professor, Honored Economist of Ukraine, SSI «Institute of Educational Analytics» Kyiv, Ukraine, smelnykukr@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5724-2428>

Hanna Tereshchenko

Ph. D. (Economics), SSI «Institute of Educational Analytics», Kyiv, Ukraine, tganna@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9458-2843>

CHALLENGES FACING THE EDUCATION SECTOR IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE: THE NEED TO RESTRUCTURE INFORMATION SUPPORT

Abstract. *The article deals with the study of a wide range of problems facing the education system as a result of Russia's military aggression against Ukraine. The urgency of this study is conditioned by the need to analyze educational problems, including analytical and information support of the educational sector during the martial law; search for science-based state policy in the field of education, using reliable data in wartime and post-war time. An analysis of the processes that occurred during the first three months of the war shows that the Ministry of Education of Ukraine (MES) has taken unprecedented steps to ensure the continuity of the educational process in all segments of the Ukrainian education system. In particular, the efforts of the MES together with educational and research institutions, international and NGOs, have ensured the stability of the education system, the availability and continuity of the educational process almost throughout Ukraine. It was found that, despite the significant scale of destruction and damage, educational managers with the unprecedented support of the international community and Ukrainian citizens, using various forms of education, managed to ensure the continuation of the educational process. Special*

procedures have been elaborated for the completion of the school year 2021/2022 and the launch of the university admission campaign in 2022. The main characteristics of educational information support in turbulent social conditions are outlined. In such circumstances, specific requirements were set for analytical and information support to the education sector, since effective management of education requires reliable information and analysis of educational processes within a short period of time. Proposals have been prepared for the organization of informational educational support during martial law. Analysis of military risks was carried out, and a number of suggestions for improving the efficiency of the educational system during the period of martial law and post-war development were formulated. The article summarizes the relevance of continuing the scientific search for ways of information and analytical support under conditions of social turbulence, and, consequently, the need to develop appropriate, evidence-based approaches and methods involving a wide range of stakeholders.

Keywords: education system of Ukraine, martial law, organization of the educational process during the war, analytical and information support of education.

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Overview of the current state of education and science in Ukraine in terms of russian aggression (as of May 01-07, 2022)*. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/14MRg7lOUrS7wOKGuAdR7AgmsAtQ6qF7X/view>.
2. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Education is under threat*. Retrieved from <https://saveschools.in.ua/> [in Ukrainian].
3. Pietsch, M., Tulowitzki, P., & Cramer, C. (2022). Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. *Journal of Educational Change*. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>.
4. Angrist, N., Djankov, S., Goldberg, P. K., & Patrinos, H. A. (2021). Measuring human capital using global learning data. *Nature*, 592, 403–408. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/s41586-021-03323-7#citeas>.
5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Materials for the sitting of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Education, Science and Innovation*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2022/05/13/Inform.MON.shchodo.pyt.vynesen.na.zasid.Kom.VRU.z.pytan.osvity.pdf> [in Ukrainian].
6. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *New materials: "Modern preschool under the wings of protection"*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/novi-materiali-suchasne-doshkillya-pid-krilami-zahistu> [in Ukrainian].
7. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *UNICEF and the Ministry of Education and Science of Ukraine launched NUMO online kindergarten*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/yunisef-ta-mon-zapustili-dityachij-onlajn-sadok-numo> [in Ukrainian].
8. UNICEF. (2022). *UNICEF launches the Bebbio mobile app to help parents take care of children during the war*. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/unicef-launches-bebbio-mobile-app-help-parents-care-children-during-war> [in Ukrainian].
9. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *"Support the child": the channel was created with care for parents and children*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/pidtrimaj-ditinu-kanal-stvoreno-z-turbotoyu-pro-batkiv-i-ditej> [in Ukrainian].

10. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Support for education and science in Ukraine during the war*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/pidtrimka-osviti-i-nauki-ukrayini-pid-chas-vijni> [in Ukrainian].
11. European University Association. (2022). *European support to Ukrainian higher education community*. Retrieved from <https://www.eua.eu/issues/32:european-support-to-ukrainian-higher-education-community.html>.
12. Deutsche Welle. (2022). *Ukrainian refugees have simplified admission to universities in Germany*. Retrieved from <https://www.dw.com/ru/shkolnikam-iz-ukrainy-budet-prosche-postupit-v-germanii/a-61523538> [in Russian].
13. Kobo Toolbox. (2022). *Ukraine Education Cluster Rapid Assessment Tool*. Retrieved from <https://ee.humanitarianresponse.info/x/i4CXPzCn> [in Ukrainian].
14. Yale University. (2022). *Refugee Panel Data*. Retrieved from <https://economics.yale.edu/undergraduate/sro/summer-2019/refugee-panel-data>.
15. German Institute for Economic Research (DIW Berlin). (n. d.). *Current Project*. Retrieved from https://www.diw.de/en/diw_01.c.538695.en/research_advice/iab_bamf_soep_survey_of_refugees_in_germany.html.
16. Ukrainian Center for Educational Quality Assessment. (2022). *Components of the national multidisciplinary test*. Retrieved from <https://testportal.gov.ua/skladnyky-nmt/> [in Ukrainian].